

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ
ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ**

**A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EVOLUTION
OF PARTY SYSTEMS OF UKRAINE AND ROMANIA**

Остапеч Ю.О.,

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління,
декан факультету суспільних наук
Ужгородського національного університету*

Шелемба М.М.,

*аспірант кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету*

Розпад комуністичної політичної системи в кінці ХХ століття поклав початок масштабній соціально-політичній трансформації в різних регіонах Європи. Перехід від авторитарних режимів до демократії включає низку радикальних реформ у всіх сферах суспільного життя. Таким чином, перетворення партійних систем у перехідних суспільствах було однією з умов встановлення консолідованого демократичного режиму. Мета статті – зробити порівняльний аналіз еволюції партійних систем України й Румунії та описати основні чинники, які зумовлювали ці процеси.

Ключові слова: політична партія, партійна система, партійна система України, партійна система Румунії, парламентські вибори.

Распад коммунистической политической системы в конце ХХ века положил начало масштабной социально-политической трансформации в различных регионах Европы. Переход от авторитарных режимов к демократии включает ряд радикальных реформ во всех сферах общественной жизни. Таким образом, преобразование партийных систем в переходных обществах было одним из условий становления консолидированного демократического режима. Цель статьи – сделать сравнительный анализ эволюции партийных систем Украины и Румынии, описать основные факторы, обуславливающие эти процессы.

Ключевые слова: политическая партия, партийная система, партийная система Украины, партийная система Румынии, парламентские выборы.

The destruction of the communist political system in the late XX century marked the beginning of large-scale social transformation in different regions of Europe. The transition from authoritarian regimes to democracy includes radical reforms in all spheres of public life. Thus the transformation of party systems in transitional societies was one of the conditions for establishing a consolidated democratic regime. Purpose of the article – compare the evolution of party systems Ukraine and Romania and describe the main factors that have determined these processes.

Key words: political party, party system, Ukraine party system, Romania party system, parliament elections.

Постановка проблеми. Особливості еволюції партійних систем у перехідних суспільствах: досвід Румунії й України. Становлення партійних систем у транзитних суспільствах являє собою складний процес, який залежить від багатьох факторів і конкретних історичних умов, у яких він відбувається. Вивчення досвіду становлення партійних систем у державах, де політична демократія тільки формується, є необхідним для теоретичного осмислення загальних закономірностей і соціально-культурних особливостей еволюції партійних систем у перехідних суспільствах.

Метою статті є порівняльний аналіз еволюції партійних систем України й Румунії й опис основних чинників, які зумовлювали ці процеси.

Виклад основного матеріалу. Відомий дослідник партійних систем у країнах Центральної та Східної Європи (далі – ЦСЄ) В. Меркель виокрем-

лює 5 факторів, які впливають на конфігурацію таких систем.

1. Характер трансформаційного конфлікту. Йдеться про те, у якій саме формі відбувався трансформаційний конфлікт: як пакт, укладений між елітами, чи як колапс старого режиму під тиском народних мас. Загалом дослідники називають шість основних форм (ідеальних типів): а) поступова еволюція; б) зміна системи під керівництвом старої еліти; в) зміна системи під тиском знизу; г) пакт еліт; г) колапс режиму; д) розпад держави й утворення нових держав. У Румунії трансформаційний конфлікт відбувся під тиском знизу (демонстрація протесту в м. Тімішоара, утворення «Фронту національного порятунку» тощо), а в Україні трансформаційні процеси розпочалися внаслідок розпаду СРСР і утворення нової держави.

2. Наявність «історичних» партій. Такі партії мають суттєвий вплив на еволюцію партійних систем за умови, що «історичні» партії достатньо мірою інституціоналізовані, а період авторитарного / тоталітарного режиму тривав недовго.

3. Вплив політичних інститутів. Серед інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління та виборча система. В Україні та Румунії змішана (напівпрезидентська) форма правління, яка характеризується протистоянням президента й прем'єр-міністра.

4. Наявність традицій клієнталізму, який поєднується з різними формами регіоналізму й патерналізму.

5. Уплив соціетальних розмежувань. Традиційні лінії соціетальних розмежувань у Східній Європі доповнюються лінгвістично-етнічними. Для України й Румунії характерна наявність партій угорської національної меншини. Крім того, на початковому етапі трансформації головним був розкол по лінії «підтримка/непідтримка правлячого комуністичного режиму» [3, с. 10].

На думку авторів дослідження, до вказаного переліку можна додати об'єктивні умови, які визначають специфіку функціонування партійних систем у сучасних суспільствах. Ідеться про те, що нові партії функціонують як усеохоплюючі, картельні, як партії постматеріальних цінностей.

К. Джанда в нових демократіях виокремлював такі типи партій:

1) партії масових демократичних рухів («Солідарність» у Польщі, «Громадянський форум» у Чехії, «Саюдіс» у Литві, «Фронт національного порятунку» в Румунії, Народний Рух України і т. д.);

2) партії – залишки комуністичних партій (в Україні це – Комуністична партія України, Соціалістична партія України, Прогресивна соціалістична партія України, Комуністична партія України (оновлена) і низка інших, у Румунії – Демократичний фронт національного порятунку й інші);

3) відновлені довоєнні партії (в Україні – Організація українських націоналістів, у Румунії – Націонал-цереністська християнсько-демократична партія, Націонал-ліберальна партія, Румунська соціал-демократична партія);

4) етнічні партії (у Румунії – Демократичний союз угорців Румунії, ПП «Велика Румунія», в Україні – ВО «Свобода», угорські партії (Демократична партія угорців України та КМКС – Партія угорців України));

5) релігійні партії;

6) партії постматеріальних цінностей (феміністичні, захисту оточуючого середовища тощо);

7) «екзотичні» партії (наприклад, козацькі партії в Україні) [2, с. 171].

Вирішальне значення для формування партійних систем у перехідних суспільствах мають партії – наступниці попереднього режиму та нові партійні структури, утворені з масових демократичних рухів.

Характеристика партійних систем України й Румунії буде зроблена на основі результатів останніх парламентських виборів із застосуванням емпіричних методів дослідження. Емпіричні методи дослідження є важливим елементом вивчення політичних партій і партійних систем. Вони (поряд із теоретичними доробками) використовуються для оцінки ефективності виборчих систем, співвідношення виборчих систем із партійними, визначення ефективної кількості партій, вимірювання усталеності вподобань електорату тощо. У нашому дослідженні будуть використані індекси ефективної кількості електоральних і парламентських партій М. Лааско та Р. Таагепери, індекс пропорційності Р. Гюнтера, індекс диспропорційності М. Галлахера, індекс неусталеності вподобань електорату М. Педерсена [3]. Оскільки на формат партійних систем суттєвий вплив мають виборчі системи (наприклад, закони Дюверже), автори дослідження роблять порівняльний аналіз виборчих систем України та Румунії.

Виборча система України. Перший виборчий закон у незалежній Україні був прийнятий на восьмій сесії Верховної Ради України II скликання 18 листопада 1993 р. Законом установлювалася мажоритарна система абсолютної більшості, тобто обраним вважався той кандидат, який одержав на виборах більше половини голосів виборців, що взяли участь у голосуванні, але не менше як 25% від числа виборців, унесених до списку виборців цього округу. Другий тур виборів також відбувався за системою абсолютної більшості. У Законі був введено ліміт явки виборців на виборчі дільниці (вибори вважаються такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше як 50% від числа виборців, унесених до списку виборців цього округу). Такі норми унеможлилювали обрання повного складу ВР України й приводили до безкінечних циклів перевиборів.

Після прийняття нової Конституції України (1996 р.) чи не найважливішим кроком на шляху до реформування суспільного життя стало прийняття у вересні 1997 р. нового Закону «Про вибори народних депутатів України». Цей Закон закріпив основні засади й принципи нової змішаної виборчої системи в нашій державі.

Згідно з новим законом про вибори політичні партії ставали повноправними суб'єктами виборчого процесу, оскільки 225 депутатів обирається в одномандатних виборчих округах, а інші 225 – за списками кандидатів у депутати від політичних партій або виборчих блоків партій. Партійні списки були закритими загальнонаціональними. Виборчий поріг становив 4% [8, с. 650].

Закон, за яким проводилися вибори 2002 р., був схвалений у парламенті 18 жовтня 2001 р. Закон також установлював змішану виборчу систему: 225 депутатів обиралися в одномандатних виборчих округах за мажоритарною системою відносної більшості, а інші 225 – за пропорційною системою із загальнонаціональними партійними списками закритого типу з виборчим порогом у 4%. Відрізнялася від попереднього закону (1998 р.) норма, яка визначала реєстрацію кандидатів. У Законі введена виборча застава – для політичної партії (блоку) – 15 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на 1 грудня 2001 р. це 225 тис. гривень), а для кандидата в мажоритарному окрузі – 1020 гривень. Виборча застава повертається, якщо партія здобуває більше 4% голосів виборців, а «кандидат-мажоритарник» виграє вибори [3, с. 160].

Вибори 26 березня 2006 р. відбулися згідно з новим Законом «Про вибори народних депутатів», який установлював пропорційну виборчу систему із закритими загальнонаціональними партійними списками та виборчим порогом у 3%. Це передбачало істотні відмінності як в організації підготовки та проведення виборів, так і в характері виборчих заходів.

Згідно із новим Законом головними суб'єктами виборчого процесу стали політичні партії та партійні блоки, оскільки важливі питання з організації й проведення виборчої кампанії пов'язані з політичними партіями (формування депутатських списків, утворення виборчих блоків, формування окружних і дільничних комісій, організація роботи спостерігачів тощо). Відповідно до Закону висувати кандидатів у депутати могла лише партія, яка зареєстрована в установленому порядку Міністерством юстиції України за 365 днів до дня виборів. При реєстрації партійного списку вноситься грошова застава, яка становить дві з половиною тисячі мінімальних розмірів заробітної плати. Грошова застава повертається партії й блокам, які взяли участь у розподілі депутатських мандатів [3, с. 162].

Парламентські вибори 2012 р., як і всі попередні, знову відбулися за новим законом. Закон про вибори був прийнятий ВР України 17 листопада 2011 р. За нього проголосувала як провладна Партія регіонів, так і опозиційні партії. І це природно, оскільки вони створювали умови для майбутніх виборів, а відповідно й переваги для себе.

Законом була запроваджена змішана система виборів: 225 депутатів мали обиратися за закритими партійними списками в багатомандатному виборчому окрузі, а 225 – в одномандатних мажоритарних виборчих округах. У Законі ліквідовано інститут партійних блоків і встановлено п'ятивідсотковий виборчий бар'єр. Це означало, що невеликі опозиційні партії могли розрахо-

увати на входження до парламенту лише через мажоритарні округи. Інший шлях проходження до ВР України представників невеликих опозиційних партій – включення їхніх членів до виборчого списку великих партій. Ці норми Закону сприяють проходженню до парламенту великих партій. У той же час вони спонукають до об'єднання малі політичні партії, що в майбутньому може привести до більш чіткого структурування партійного простору.

Вплив електоральних процесів на еволюцію партійної системи України слід досліджувати в рамках форми правління, яка в той чи інший період була в Україні. Форма державного правління в Україні протягом 1991–2014 рр. змінювалася неодноразово, що мало відчутний вплив на конфігурацію партійного простору.

До прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. можна констатувати невизначеність у вищих ешелонах влади, боротьбу за повернення влади Радам чи навпаки, зосередження її в Президента України. Результат такої боротьби – прийняття так званого Конституційного договору.

Конституція України встановила президентсько-парламентський тип напівпрезидентської республіки. Президент став ключовою фігурою політичної системи суспільства. Структурування парламенту відбувалося як за партійною належністю (у форматі партійних фракцій), так і у вигляді депутатських груп. Перехід із фракцій до груп став нормальним явищем українського парламентаризму.

Після Помаранчевої революції 2004 р. ВР України на своєму засіданні 8 грудня 2004 р. прийняла пакет змін до Конституції України, установивши парламентсько-президентську республіку. У результаті центральною фігурою політичної системи став прем'єр-міністр. Уряд повинен був формуватися парламентською більшістю. Структурування парламенту мало відбуватися виключно за партійною приналежністю. Такі зміни привели до протистояння Президента України (В. Ющенко) і Прем'єр-міністра України (Ю. Тимошенко). У результаті внутрішніх конфліктів у «помаранчевій коаліції» на президентських виборах 2010 р. перемогу отримав В. Янукович (Партія регіонів). 1 жовтня 2010 р. Конституційний Суд України відмінив зміни до Конституції України від 8 грудня 2004 р. Таким чином, Україна знову стала президентсько-парламентською республікою [5, с. 12]. Після української Революції гідності 2013 р. і дострокових виборів Президента України (президентом став П. Порошенко) український парламент прийняв рішення про повернення до Конституції зі змінами від 8 грудня 2004 р. Україна знову стала парламентсько-президентською республікою.

Зміна форм правління не могла не впливати на формат партійної системи. Отже, впливовими в різ-

ний час ставали партії, які були пов'язані з особою Президента чи Прем'єр-міністра України (Партія регіонів, ВО «Батьківщина», Народний Союз «Наша Україна» (потім ПП «Наша Україна»), ПП «Удар», ПП «Блок П. Порошенка», ПП «Народний фронт» та інші).

Виборча система Румунії змінювалася після її встановлення лише один раз. У травні 2012 р. (напередодні виборів до парламенту в грудні 2012 р.) була спроба змінити виборчу систему, і румунський парламент проголосував за зміну змішаної виборчої системи на мажоритарну відносно більшості. Для представників національних меншин додаткові мандати передбачалися тільки в тих одномандатних виборчих округах, де чисельність національної меншини становить не менше семи відсотків від складу населення. Тим не менше, у червні 2012 р. Конституційний суд Румунії визнав закон про впровадження нової виборчої системи недійсним. Унаслідок цього було пролонговано застосування залежної змішаної виборчої системи (пропорційної системи змішаного членства з уніномінальними коледжами).

У Румунії впродовж 1990–2004 рр. застосовували пропорційну систему закритих списків із формулою Хейра (для розподілу мандатів у регіональних багатомандатних округах) і формулою д'Хондта (для розподілу всіх накопичених у регіонах залишкових мандатів на національному рівні). Тобто виборці могли голосувати лише за один список партії чи виборчого блоку або за один список незалежних кандидатів. Також було передбачено «резервні» мандати для представників національних меншин; для цього вони мали отримати не менше п'яти (1990–2000 рр.) або ж десяти (2004 р.) відсотків від квоти Хейра (як норми для отримання одного мандата) на національному рівні. Кількість «резервних» мандатів для національних меншин була такою: у 1990 р. – дев'ять, у 1992 р. – тринадцять, у 1996 р. – п'ятнадцять, у 2000–2004 рр. – не менше ніж вісімнадцять. Прохідний електоральний бар'єр у 1990 р. не був передбачений, у 1992–1996 рр. він становив 3%, а в 2000–2004 рр. – 5% [7, с. 250].

Із 2008 р. виборча формула в Румунії змінюється. Виборчу систему Румунії слід іменувати *пропорційною системою змішаного членства* або ж варіантом умовного змішування окремих складників виборчих систем. Річ у тому, що в Румунії змішану виборчу систему скомпоновано на підставі мажоритарної системи абсолютної більшості та пропорційної системи списків щодо мандатів, які не заповнено за наслідками виборів у мажоритарному складнику. Тим не менше, кожний виборець голосує тільки за одного кандидата. Усі багатомандатні округи розподіляються на 315 «уніномінальних коледжів» (англ. «uninominal colleges»), які фактично є одномандатними райо-

нами. Для перемоги в уніномінальному коледжі кандидат має отримати абсолютну більшість голосів виборців. Якщо це відбувається в результаті голосування в один тур, тоді кандидата вважають обраним у якості депутата (для цього також потрібно, щоби партія/коаліція, членом якої є кандидат, що отримав абсолютну більшість голосів в уніномінальному коледжі, пододала виборчий бар'єр на національному рівні (5% для партій і 8–10% – для виборчих коаліцій) чи отримала не менше шести мандатів у різних уніномінальних коледжах. Ця норма не стосується незалежних/непартійних кандидатів). Гіпотетично це означає, що виборчий процес може відбуватися лише на підставі мажоритарної системи абсолютної більшості, проте для цього в межах одного туру виборів в уніномінальних коледжах мають бути заповнені всі 315 мандатів (очевидно, що підрахунок результатів виборів починається з підсумування голосів у всіх уніномінальних коледжах для отримання результатів про пропорційність розподілу голосів виборців між партіями та блоками).

Усі мандати, які не заповнено в уніномінальних коледжах 43 багатомандатних «звичайних» виборчих округів (тобто тоді, коли кандидати в деяких уніномінальних коледжах після одного туру виборів не отримали абсолютної більшості голосів виборців, а тому не були обрані депутатами), розподіляють на підставі пропорційної системи списків поміж партіями, кандидати яких у виборчих округах разом подолали виборчий бар'єр. Це цілком чітко показує, що абсолютно мажоритарна складова частина змішаної виборчої системи в Румунії є неповною, оскільки в ній не передбачено процедури проведення другого туру виборів. Натомість відбувається дворівневий розподіл мандатів на підставі використання пропорційного складника змішаної виборчої системи – спершу на регіональному рівні (у 43 «звичайних» багатомандатних виборчих округах) із застосуванням формули Хейра, а згодом щодо залишкових мандатів на національному рівні, із застосуванням формули д'Хондта. При цьому важливо, що кандидати, які не отримали мандатів за мажоритарним складником змішаної виборчої системи, до пропорційного розподілу включаються у форматі списків (партій, блоків, незалежних кандидатів), сформованих рейтингово на підставі голосів кандидатів за мажоритарним складником.

Спеціальні правила передбачено для тих організацій, які представляють національні меншини в Румунії. Зокрема, у Палаті депутатів гарантовано 18 «резервних» мандатів для національних меншин. При цьому не встановлено жодних обмежень для представників від національних меншин, які можуть бути обрані до Палати депутатів. Саме тому кількісний склад нижньої палати румунського парламенту нефіксований. Приміром, за результа-

тами виборів у 2008 р. обрано 334 депутати, а у 2012 р. – 412 депутатів. Довибори в Румунії проводять лише у виняткових ситуаціях, а всі вакансії заповнюють «депутати-замісники» з відповідних партійних списків [7, с. 248]. Особливістю залежної/непаралельної змішаної виборчої системи в Румунії є електоральний ефект, який забезпечує кореляцію пропорційного представництва між електоральною підтримкою партій і сумарною кількістю отриманих мандатів у межах багатомандатних округів.

Таким чином, виборча система Румунії є стабільнішою за українську й більш сприятливою для справедливого розподілу голосів виборців і кількості мандатів, які отримують відповідні політичні сили.

Для України й Румунії важливим є етнічний чинник у розвитку політичних партій і партійних систем. У Румунії угорська меншина компактно проживає в районі Семигороду. Ці території, які нині компактно заселяють угорці, до 1920 р. належали Угорщині. Вони відійшли до Румунії внаслідок Трианонської угоди 1920 р.

Інтереси угорської меншини відображає «Демократичний союз угорців Румунії» (далі – ДСУР), створений у 1989 р. Із 1996 по 2008 рр. партія постійно входила до складу урядів або підтримувала діяльність урядів. На виборах у 2008 р. ДСУР провів до нижньої палати парламенту 22 депутати, 8 було обрано до Сенату. Головні програмні вимоги організації такі: створення угорської автономії; розширення сфери застосування угорської мови в адміністрації й освіті; збільшення автономії місцевих органів влади та поглиблення інтеграції Румунії до Європейського Союзу.

Вплив парламентських виборів 2008 та 2012 рр. на формат партійної системи Румунії. За результатами виборів 30 листопада 2008 р. до Палати депутатів пройшли 3 партії, 1 політичне об'єднання й 18 депутатів від національних меншин. Демократична ліберальна партія, яка підтримувала президента Т. Басеску, отримала 32,36% голосів виборців (115 депутатських місць), Альянс Соціал-демократичної й Консервативної партії – 33,09% (114), Націонал-ліберальна партія – 18,57%

(65), Демократичний союз угорців Румунії – 6,17%. До нижньої палати парламенту вперше за багаторічну політичну практику не змогла подолати 5% бар'єр ПП «Велика Румунія» [10].

Парламентські вибори 2012 р. пройшли за пропорційною виборчою системою змішаного типу. Головними конкурентами були Соціал-ліберальний союз (далі – СЛС) і Альянс правих сил «Права Румунія» як прихильники та супротивники діючого президента. СЛС був утворений 5 лютого 2011 р. 3 партіями: Соціал-демократичною партією, Консервативною партією та Націонал-ліберальною партією. Коаліція виграла в червні 2012 р. місцеві вибори, а в грудні 2012 р. – парламентські.

Альянс правих сил «Права Румунія» був утворений напередодні виборів 4 політичними силами: Ліберально-демократичною партією, Націонал-селянською партією, ПП «Нова Республіка» та ПП «Громадянська сила». Після виборів до парламенту лідери альянсу заявили про його розпуск.

За результатами виборів СЛС отримав 273 місця (58,63%), Альянс «Права Румунія» – 56 місць (16,5%), Народна партія Дан Дьяконеску – 47 місць (13,99%), Демократичний Союз угорців Румунії – 18 місць (5,13%) [1, с. 178–180]. Результати виборів до нижньої палати румунського парламенту подані в таблиці 1.

За результатами виборів можна зробити такі висновки щодо формату партійної системи Румунії. По-перше, формат партійної системи за результатами виборів 2008 та 2012 рр. залишився практично незмінним – двоблокова система. По-друге, спостерігалось зниження підтримки національних партій – Демократичний Союз угорців Румунії отримав у 2012 р. меншу кількість голосів виборців, а ПП «Велика Румунія» ні в 2008 р., ні в 2012 р. не змогла подолати 5%-й бар'єр. По-третє, у політичному спектрі були відсутні крайні ліві сили, які не знайшли підтримки електорату після заборони Комуністичної партії в 1990 р. По-четверте, на різних етапах розвитку в політичній системі Румунії домінували різні партії. На початковому етапі трансформації суспільства домінували ліві партії (до 1996 р.), децю пізніше владними стають праві політичні партії

Таблиця 1

Результати виборів до Палати депутатів 2008 та 2012 рр.

Політична партія	Кількість місць у Палаті депутатів	
	2008 рік	2012 рік
Соціал-ліберальний союз	–	273 (58,63%)
Альянс «Права Румунія»	–	56 (16,5%)
Національно-ліберальна партія	65 (18,57%)	–
Народна партія Дан Дьяконеску	–	47 (13,99%)
Демократичний Союз угорців Румунії	22 (6,17%)	18 (5,13%)
Демократична ліберальна партія	115 (32,36%)	–
Альянс Соціал-демократичної партії й Консервативної партії	114 (33,09%)	–

(1996–2000 рр.), а потім ліві сили знову беруть реванш і приходять до влади (але вже як ліво-центристські й соціал-демократичні). Це стало катализатором розмежування на правому фланзі й утворення життєздатних правоцентристських і правих партій. Останні вибори 2008 і 2012 рр. показали, що партійна система Румунії набуває обрисів багатопартійної двоблокової системи, де домінують правоцентристські й лівоцентристські сили.

Загалом розвиток партійної системи Румунії можна поділити на такі етапи:

1 етап (1989–1992 рр.) – етап удаваної багатопартійності. Насправді ж у політичному житті домінує єдина партія – Фронт національного порятунку;

2 етап (1992–1996 рр.) – етап утворення реальної багатопартійної системи з електоральною конкуренцією й протиборством різних політичних партій і партійних програм;

3 етап (з 1996 р.) – утворюється двоблокова система з домінуванням правоцентристських або лівоцентристських сил.

За класифікацією партійних систем П. Майра, партійну систему Румунії після парламентських виборів 2008 р. можна віднести до системи середніх партій, а за результатами виборів 2012 р. – до системи великих партій.

Результати виборів дають змогу здійснити кількісний аналіз партійних систем. Для цього ми використаємо індекс ефективної кількості партій Лааско-Таагапери, індекс диспропорційності Галлахера й індекс фракціоналізації Рас. Результати вказаних індексів для партійної системи Румунії за період 1990–2012 рр. подано в таблиці 2.

Показники індексів ефективного числа виборчих і парламентських партій та індексу диспропорційності свідчать про стабілізацію партійно-виборчої системи Румунії.

Вплив парламентських виборів 2012 та 2014 рр. на конфігурацію партійної системи України. У парламентських виборах 2012 р. взяли участь 87 партій. До виборчого бюлетеня була внесена 21 партія. На цих виборах уперше в українській політичній практиці опозиційні сили домовилися про об'єднання зусиль для участі у виборчій кампанії (об'єднана опозиція брала участь у виборах у форматі ВО «Батьківщина»). 11 листопада згідно з чинним законодавством ЦВК

оприлюднила результати парламентських виборів 2012 р. Було обрано 445 народних депутатів. Партія регіонів – 185 депутатів, ВО «Батьківщина» – 101, ПП «Удар» – 40, ВО «Свобода» – 37, КПУ – 32, ПП «Єдиний центр» – 3, Народна партія – 2, ПП «Союз» – 1, Радикальна партія Олега Ляшка – 1, самовисуванці – 43 (Див. табл. 3) [3]. У 5 мажоритарних округах ЦВК визнала вибори недійсними через численні порушення під час підрахунку голосів. Як і на попередніх виборах, Схід і Південь голосував за Партію регіонів, Захід і Центр – за ВО «Батьківщина».

Вибори засвідчили неусталеність партійних уподобань виборців. Якщо розрахувати індекс Педерсена, то для України за результатами парламентських виборів 2012 р. він становить 30,6. Стабільними вважаються партійні системи, які мають індекс Педерсена до 15. Інший емпіричний показник, який характеризує формат партійних систем – це індекс ефективної кількості парламентських партій. За результатами виборів 2012 р. він становить 4,5. У 2007 р. він мав значення 3,3. Динаміка зростання індексу ($4,5/3,3 = 1,3$), по-перше, показує збільшення ефективної кількості парламентських партій. По-друге, індекс ЕКПП (4,5) указує на відсутність домінуючої партії. Таким чином, можна говорити про наявність в Україні тенденції до формування двоблокової партійної системи.

Парламентські вибори в Україні 26 жовтня 2014 р. були позачерговими й відбулися за тією ж виборчою системою, що й у 2012 р. У зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим і військовими діями на Сході України вибори не відбулися у 27 мажоритарних округах: АРК (10 округів), Донецька область (9), Луганська область (6), м. Севастополь (2).

ЦВК зареєструвала 52 партії – суб'єкти виборчого процесу. Ідеться про партії, які висунули кандидатів у мажоритарних округах і в загальнонаціональному виборчому окрузі. До виборчого бюлетеня для голосування за партійні списки було внесено 29 політичних партій.

Революційні події в Києві змінили й позиціонування партійно-політичних сил напередодні парламентських виборів. По-перше, Партія регіонів скомпрометувала себе відмовою від європейської інтеграції, тому участі у виборах не брала. Рейтинг її найближчого сателіта – КПУ – також суттєво знизився. Ті сили, які колись представляли Партію регіонів, переформатувались у ПП «Опозиційний

Таблиця 2

Емпіричні показники розвитку партійної системи Румунії

	1990	1992	1996	2000	2004	2008	2012
ЕКПП	2,2	4,78	4,31	3,56	3,36	3,6	2,12
ЕКЕП	2,21	6,96	6,06	5,25	3,9	3,93	2,54
І диспр.	0,9	6,81	6,34	8,56	3,74	3,32	6,2
І фракц.	0,52	0,82	0,82	0,72	0,74	0,74	0,77

блок». Окремо вирішив брати участь у виборах С. Тігіпко зі своєю партійною структурою «Сильна Україна».

По-друге, одним із наслідків Революції гідності було утворення нових партійних структур: ПП «Блок Петра Порошенка» (із нею підписав угоду про спільну участь у виборах лідер ПП «УДАР» В. Кличко), ПП «Народний фронт» (А. Яценюк), ПП «Правий сектор» (Д. Ярош), ПП «Об'єднання «Самопоміч» (А. Садовий).

По-третє, у виборах брали участь відомі виборцю партійні бренди – ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», Партія зелених України, ПП «Громадянська позиція» й інші.

По-четверте, як завжди, у виборах брала участь низка маловідомих партійних структур, завдання яких були різними, але насамперед вони мали набрати хоч якусь кількість голосів, щоб стати відомими для виборців напередодні місцевих виборів 2015 р. Результати виборів 2014 р. подано в таблиці 3 [3].

Таблиця 3
Результати виборів до Верховної Ради України 2012 р. та 2014 р.

Партія	Кількість місць у парламенті	
	2012 р.	2014 р.
Партія регіонів	186 (30,0%)	-
ПП ВО «Батьківщина»	105 (25,54%)	19 (5,68%)
ПП «Народний фронт»	-	82 (22,14%)
ПП «Блок Петра Порошенка»	-	132 (21,82%)
ПП «УДАР В. Кличка»	40 (13,96%)	-
Комуністична партія України	32 (13,18%)	-
ПП ВО «Свобода»	37 (10,44%)	-
ПП «Опозиційний блок»	-	99 (9,43%)
РП Олега Ляшка	-	22 (3,96%)

Отже, до парламенту за результатами виборів потрапляють чотири нові політичні партії. Таким чином, формат партійної системи знову кардинально змінився, що було наслідком революційних подій в українському суспільстві.

Аналіз формату партійної системи ми зробимо на основі розрахунку низки індексів, які викорис-

товуються в політичній науці для дослідження партійних систем. Розрахунок індексів подано в таблиці 4.

Розрахунок цих індексів дає змогу зробити низку висновків щодо тенденцій розвитку, які були притаманні українській партійній системі.

Якщо взяти до уваги результати парламентських виборів і показники ефективного числа парламентських партій, то можна зробити висновок про те, що в Україні лишається стабільною тенденція до збереження ефективного числа парламентських партій у межах 3–5. Це дозволяє ідентифікувати партійну систему України як багатопартійну без домінуючої партії або двоблокову багатопартійну.

Розрахунки індексу диспропорційності показують, що зміна правил проведення виборів приводить до підвищення рівня диспропорційності виборчої системи. Після введення змішаної виборчої системи у 1998 р. індекс диспропорційності становив 10,08. У 2002 р. цей індекс становив уже 7,8. Це є свідченням того, що має місце звикання до правил електоральної гри. Після введення пропорційної системи у 2006 р. індекс знову зростає (8,4). Проведення виборів 2007 р. за такими ж правилами приводить до зниження індексу диспропорційності до 5,7 (найнижчий показник). Перехід до змішаної системи знову призводить до підвищення рівня диспропорційності виборчої системи (10,01). Загалом показники індексу диспропорційності коливаються для України в межах 5,7–10,8. Це показники виборчої системи із середнім рівнем диспропорційності.

Дослідження індексу фрагментації Д. Райє вказує на різні рівні фрагментації ВР України. Для українського парламенту це значення змінювалося відповідно до виборчої системи та рівня стабільності партійної системи. Коливання індексу в межах 0,68–0,8 – це свідчення наявності багатопартійної системи (0,8) і конкуруючих двох політичних сил (0,6).

Отримані результати обчислення індексу неусталеності М. Педерсена свідчать про неусталеність уподобань українського виборця. Такі коливання характерні для суспільств, в яких відбуваються трансформаційні процеси. Але слід урахувати той факт, що справжній відсоток зміни партійних уподобань без спеціально розроблених

Таблиця 4

Емпіричні показники партійної системи України

Індекси	1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.	2012 р.	2014 р.
ЕКПП	4,7	4,67	3,5	3,2	4,3	5
ЕКЕП	11,9	7,95	5,8	4,3	5	8
Індекс Галлахера	10,08	7,8	8,4	5,7	10,01	7,7
Індекс фрагментації	0,8	0,79	0,61	0,77	0,77	0,88
Індекс неусталеності Педерсена	24	15	35	9,6	30,35	43

порівняльних досліджень здійснити неможливо. Індекс неусталеності допомагає визначити тільки приблизні дані щодо мінливості та партійної заміщуваності.

Індекс електоральної неусталеності дає можливість вивчати зміни в електоральній підтримці провідних партій і такі явища, як зниження партійної ідентифікації (коли виборець, беручи участь у виборах, не бажає пов'язувати себе з якоюсь партією), збільшення випадків неконвенційної політичної поведінки (коли частина виборців вважає себе вільною від партійної ідентифікації), перехід частини виборців від старих партій до нових (універсальних, посматеріалістичних).

Розрахунки індексів за 2014 р. констатують наявність багатопартійної системи без домінуючої партії та характеризуються високим рівнем пропорційності розподілу голосів виборців і неусталеністю партійних уподобань.

До формату партійної системи за результатами виборів 2012 та 2014 рр. можна віднести не більше 12 політичних партій. Крім тих партій, які отримали депутатські мандати у 2014 р., до формату партійної системи можна також віднести ПП «Правий сектор», ПП «УДАР», ВО «Свобода», ПП «Громадянська позиція», ПП «Сильна Україна» С. Тігіпка.

Серед виокремлених 12 партій практично всі є електорально-професійними партіями слабкої ідеологічної артикуляції (прагматичні), за виключенням ВО «Свобода», КПУ, НРУ, які можна назвати

електорально-професійними партіями сильної ідеологічної артикуляції.

Партійна система функціонує за принципом двоблоковості, оскільки соціальне розмежування «Схід – Захід» не втратило актуальності. Слід також зазначити, що всі партії, які утворюють формат партійної системи, є партіями лідерського типу, а це означає, що вони є нестійкими, оскільки залежать від рейтингу лідера.

Висновки. Проаналізувавши становлення партійних систем України та Румунії, можна зробити такі висновки:

а) визначальний вплив на становлення партійної системи України й Румунії мали парламентські та президентські вибори;

б) логіка становлення партійних систем підпорядковувалася логіці демократичного транзиту у вказаних державах – від однопартійності через атомізовану систему наявності великої кількості партій до системи поміркованого плюралізму в двоблоковому форматі;

г) основні чинники, які зумовлювали становлення партійних систем України та Румунії, такі: характер трансформаційного конфлікту й роль старих еліт; наявність/відсутність «історичних партій»; незручне для формування партій інституціональне середовище (президенціоналізм, відсутність належної нормативної бази, специфіка виборчої системи тощо); наявність традицій клієнталізму, патерналізму, регіоналізму; соціально-політичні поділи (комунізм/демократія, багаті/бідні, підтримка президента/опозиція до президента, Схід/Захід).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нідермаєр О. Партійні системи країн – членів ЄС / О. Нідермаєр // Національна безпека й оборона України. – 2015. – № 6–7. – С. 167–180.
2. Остапєць Ю. Порівняльний аналіз еволюції партійних систем України й Румунії / Ю. Остапєць // Румунсько-українські відносини: історія й сучасність. – Editura Muzeului Satmarean, 2015. – С. 165–176.
3. Остапєць Ю. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України : [монографія] / Ю. Остапєць, Є. Гайданка, А. Ключкович, Н. Марадик. – Ужгород : ПП Данило С.І. – 2014. – 256 с.
4. Офіційний сайт ЦВК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/>.
5. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити // Національна безпека й оборона України. – 2015. – № 6–7. – 180 с.
6. Политические системы современных государств. Энциклопедический справочник : в 4 т. – Т. 1 : Европа / МГИМО (У) МИД России. – М. : ОАО «Московские ученики и Картолиитография», 2009 – 615 с.
7. Романюк А. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А. Романюк, В. Литвин, Н. Панчак-Бялоблоцька. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 462 с.
8. Шведа Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник / Ю. Шведа. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 750 с.
9. Центральноевропейские страны на рубеже XX – XXI вв. Аспекты общественно-политического развития. Историко-политологический справочник. – М. : Новый хронограф, 2003. – 256 с.
10. Электоральная география [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.electoralgeography.com/new/ru/>.